

SB-51 KIRIM SAVAŞI VE FLORANCE NIGHTINGALE

Ayşenur DAYAN¹, Serpil İNCE²

¹*Antalya Bilim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Araştırma Görevlisi, Antalya*
aysenur.dayan@antalya.edu.tr

²*Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Doç. Dr., Antalya*

ÖZET

Giriş ve Amaç: Bu derlemenin amacı Florance Nightingale'nin Kırım Savaşı'ndaki çalışmalarını ve bu çalışmaların hemşirelik mesleğindeki gelişim ve dönüşüme etkisini belirtmektir. Osmanlı-Rusya arasında Kırım Savaşı'nda yaralanan asker ve hastalara bakmak için Nightingale ve ekibi İstanbul'a Selimiye kışlasına geldi. Kışla, yemek problemi, gündelik su miktarının azlığı, çevrenin kirliliği ve kolera salgınının varlığı gibi olumsuz koşullar içindeydi. Selimiye'ye gelir gelir gelmez Nightingale erlerin beslenmesini sağlamaya çalıştı. Marsilya'dan tedarik ettiği malzeme içinde yiyecek olarak ararot, şarap ve etsuyu vardı. Ayrıca yemek pişirmek için portatif sobaları da beraberinde getirmişti. Hemşireler hemen torbalar dikmeye bu diktikleri torbaların içine de saman doldurarak yataklar yapmaya başladılar. Kışlada ameliyathane yoktu. En ciddi şekilde yapılan ameliyatları hastalar, yataklarından fırlamış gözlerle seyrediyordu. Bu suretle bir müddet sonra kendilerini bekleyen akibeti gözleri ile görüyorlardı. Bu korkunç görüntüyü, ameliyatı bekleyenlerden saklamak için Nightingale bir paravan tedarik ederek insancıl harekete önyak oldu. Onun tüm ömrü Selimiye ve Haydarpaşa arasında geçiyordu. Kışlada yağmur yağdığı zaman tavanların akması, yemek problemi, gündelik su miktarının azlığı, kaynayan böcekler, etrafta kol gezen fareler ve hastane havasının feci kokusu... İşte Nightingale'in günlük hayatının bilançosu.. Nightingale ve ekibi bu şartlarda bakım vermeye çalışırken çok zorlanıyorlardı ama o bir kez bile hastaneden ayrılmayı düşünmedi. Çünkü hasta ve yaralıların koşulları çınlatan feryatlarına yardım etme isteği daha fazlaydı. Bir sedyenin üzerinde yirmi saatini geçirdiği oluyor, devamlı pansuman yapmak için dizlerinin üzerine çökerek saatlerce çalışıyordu. Hasta ve yaralılarla aileleri arasında bağlantı kurmak için çok çaba harcıyordu. Hastaların mektuplarını kendi elleriyle yazıyor, ölüm haberlerini de aileler onun mektuplarından öğreniyorlardı. Geceleri elinde feneri ile hastaları dolaşiyor, karanlıkta bu fener ile aydınlanan silüetinin duvarlara yansısını hastalar sevgi ile izliyorlardı. "Lady with a Lamp" efsanesi de buradan doğdu.

Sonuç: Savaş bittikten sonra İngiltere'ye Kırım Işığı olarak dönen Nightingale, halk tarafından coşkuyla karşılandı. İngiliz tarihçi ve biyografi yazarı Cecil Woodham Smith ise bir yazısında "Kırım'dan iki kahraman ortaya çıktı. Asker ve hemşire. Bu savaş sonrasında, halkın her ikisine bakışı değişmişti. Bu değişimi Florance Nightingale'ye borçluyuz' demiştir. Kırım savaşındaki çalışmalarını tüm dünyada hemşirelik mesleğini görünür kılmış, mesleğin gelişip ilerlemesi yolunda ışık olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Florance Nightingale, Kırım Savaşı, Hemşirelik

ABSTRACT

Introduction and Objective: The purpose of this review is to indicate Florence Nightingale's works in the Crimean War and the impact of these studies on the development and transformation in the nursing profession. Nightingale and her team came to Istanbul, Selimiye barracks, to care for the soldiers and patients injured in the Crimean War between the Ottomans and Russia. The barracks were in adverse conditions such as food problems, lack of daily water supply, environmental pollution and the presence of a cholera epidemic. As soon as she arrived in Selimiye, Nightingale tried to ensure that the soldiers were fed. The ingredients she supplied from Marseille included arrowroot, wine and broth for food. She also brought along portable stoves for cooking. The nurses immediately started sewing bags and filling the bags with straw to make beds. There was no operating room in the barracks. Patients were watching the most serious surgeries with eyes popping out of their beds. In this way, they could see with their own eyes the fate that awaited them after a while. To hide this horrific sight from those awaiting surgery, Nightingale initiated the humanitarian movement by providing a screen. She spent his entire life between Selimiye and Haydarpaşa. Leaking ceilings when it rains in the barracks, food problems, lack of daily water, boiling insects, mice wandering around and the terrible smell of hospital air... Here is the balance sheet of Nightingale's daily life... Nightingale and her team were having a hard time trying to provide care under these conditions, but she never once thought of leaving the hospital. Because the desire to help the sick and injured with their cries echoing in the wards was greater. She sometimes spent twenty hours on a stretcher, kneeling for hours to constantly bandage himself. She worked hard to connect the sick and injured with their families. She wrote the letters of the patients with his own hand, and the families learned the news of their deaths from his letters. At night, she walked around the patients with a flashlight in his hand, and the patients watched with love the reflection of his silhouette on the walls illuminated by this flashlight in the dark. This is where the legend of “Lady with a Lamp” was born.

Result: Nightingale, who returned to England as the Crimean Light after the war, was welcomed with enthusiasm by the public. British historian and biographer Cecil Woodham Smith wrote in one of his articles: “Two heroes emerged from Crimea. Soldier and nurse. After this war, the public's view of both changed. "We owe this change to Florence Nightingale," he said. Her work during the Crimean War made the nursing profession visible all over the world and became a light on the path of development and progress of the profession.

Keywords: Florence Nightingale, Crimean War, Nursing

GİRİŞ

Florance Nightingale 12 Mayıs 1820’de Floransa’da doğdu. Nightingale’nin ailesi kültürlü ve mal varlığı olan bir aileydi. Bu sayede kendisinden bir yaş büyük ablasıyla özel olarak eğitildiler. Küçük yaşlardan beri yardımseverdi. İçindeki bu yardım etme güdüsünün sesini

her geçen gün daha çok duyuyordu. Florence Nightingale'in anı defterinden isimli kitabında “*Bu dünyada benim görevim nedir?*” bu soruyu kendine her gün sorduğu belirtilir (Woodham-Smith, 1951). Günün birinde Tanrı'nın kendisine seslendiğini ve artık hayatını insanlara adayacağına inandı (Taşkiran, 1996).

Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasında 21 Ekim 1853'te başlayan savaşa 12 Mart 1854'te İngiltere, Fransa ve 1855'te Piyemonte Krallığı Osmanlı Devleti ile iş birliği yaparak katılmıştır. Başlangıçta Osmanlı-Rus Savaşı olarak anılan savaş müttefik güçlerin Rusya'nın Akdeniz'e inmesine bir kapı oluşturacak olan Kırım'ı cephe olarak seçmeleri üzerine Kırım Savaşı adını almıştır (Ünalp, 2013). Askeri gücü giderek zayıflayan Rusya ile 25 Şubat 1856'da Paris Barış Konferansı yapılmış, 30 Mart 1856'da 'Paris Barış Antlaşması' ile savaş resmi olarak sona ermiştir (Karayaman, 2008). Bu savaşta savaş yaraları genellikle ateşli silah ve kesici-delici alet yaralanmalarından oluşmuştur (Özbay, 1976; Ünalp, 2013). Ancak sağlık sistemini en fazla bu yaralanmalar değil salgın hastalıklar zorlamıştı. Özellikle 1854 yılında müttefik filolarında ortaya çıkan kolera, dizanteri, tifüs hastalığı ile yetersiz mücadele nedeniyle çok sayıda kayıp verilmiştir (Ünalp, 2013). Kırım Savaşı'nda İngiliz askerlerinin %22.7'si, Fransız askerlerinin %30.9'unundan fazlası, Amerikan askerlerinin %2.3'ü, Rus ordusu askerlerinin bilinmeyen yüksek bir oranı savaşta önlenebilir hastalıklar nedeniyle ölmüştü (Karayaman, 2008). Savaş yaralılarına Kolera salgınında hastalanan askerler eklendikçe İngilizler açısından hastane sorununun önemi giderek artmıştı. Mevcut hastanelerin hasta yatak kapasitesi ihtiyaca cevap verecek nitelikte olmaması ve bakım verenlerin yetersiz olması nedeniyle bakım çok zor koşullarda sürdürülmekteydi. (Dossey, 1998).

Savaş alanından gelen hastalar, yatak olmaması nedeniyle kuru tahtalarda, kanlı battaniyeler içinde kendilerini korumuşlardır. Askerler günlük ihtiyaçlarını karşılamaktan bile yoksundular. Bu duruma duyarsız kalamayan dönemin The Times gazetesinin muhabiri William Howard Russel bu faciayı acı bir dille eleştiriyordu. Bütün idare makamlarını tehdit eden bu durum, bir muhabirin savaşa katılması ve savaşın tüm gerçeklerini halka sunması ilk kez görülüyordu (Taşkiran, 1996). Yaralanmalara, salgın hastalıklara karşı malzemenin yanı sıra bu işleri yapacak personel de bulunmamaktaydı. Cerrah, pansumancı ve hemşire ise hemen hemen hiç yoktu. Muhabir bu durumları tüm objektifliğiyle açıklamıştı. Türk hükümeti kışlayı İngilizlerin emrine vermişti. Kışlanın onarılması ve bakımı için para yardımı çağrısı ise Times gazetesinden gelmişti. Times gazetesindeki yardım çağrısı ile savaşa yönelik tüm ihtiyaçlar, cerrah, hemşire ve hastabakıcıların sağlanması da ilk defa duyurulmuş oldu. İngiltere'nin Türkiye'ye büyük elçisi Lord Stratford Redcliffe'e ihtiyaçların acil olarak satın alınması için emir vermiş diğer taraftan da özellikle hastabakıcı gönderilmesi için girişimde bulunmuştu (Attewell, 1998). Milli Savunma Bakanı Sidney Herbert, Nightingale'yi iyi tanıyordu. Harley Street No 1.deki hastaneyi teşkilatlandırırken elde ettiği başarıyı çok yakından bilmesi nedeniyle hükümet hesabına ve hükümetin garantisi altında bir ekip ile Türkiye'ye gitmesini rica etti (Brown, 1996). Durumu daha önceden kavrayan Nightingale, zaten kendine göre bir ekip toplamayı düşünmüş, hatta hazırlıklarını bile tamamlamıştı. Dönemin savunma bakanı olan Sidney Herbert, yaralı ve hasta İngiliz askerlerin bakımı için Nightingale'den “Doğudaki İngiliz Umumi Asker Hastaneleri Kadın Hastabakıcılar Müdürü”

unvanı ile İstanbul'a gitmesini istedi. Nightingale atanmayı kabul ettikten sonra derhal harekete geçti. 21 Ekim'de Herbert Sidney'in evinde akşama kadar müracaat edilebileceği yönünde bir çağrı yapıldı. Çağrıya 38 kişi başvurdu. Katılma koşulları şöyle idi: Adaylar, yemek, içmek, yatak ve üniformayı parasız edinecekler, haftada 12-14 şilin alacaklardı (Taşkiran, 1996). Adaylar, Nightingale'in emrinde olacaklarına dair bir kontrat da imzalayacaklardı. Nightingale, çeşitli hastane ve kiliselerde hasta bakımı yapan toplam 38 kadından oluşan bir ekip ile birlikte Üsküdar'a gelmişti (Meehan, 2005; Torun, 2008). Nightingale ve ekibi kışlaya geldikten sonra yardım çağrısı beklemiş ama bu sırada da boş durmamıştı. Nightingale hemşirelerin 28'ini Selimiye'de, 10'unu Haydarpaşa askeri hastanesine görevlendirmişti. Nightingale'nin talimatına göre bir hekim yardım istemedikçe bir hemşire koşullara girmeyecekti (Taşkiran, 1996). Nightingale erlerin beslenmesini sağlamaya çalıştı (Taşkiran, 1996). Marsilya'dan tedarik ettiği malzeme içinde yiyecek olarak ararot, şarap ve etsuyu vardı. Ayrıca yemek pişirmek için portatif sobaları da beraberinde getirmişti. Hekimlerden izin alarak bunları hastalara dağıttı. Hemşireler hemen torbalar dikmeye bu diktikleri torbaların içine de saman doldurarak yataklar yapmaya başladılar. Bu yataklar kışlaya gelen hastalar için yeterli olmadı. Bazı hastalar kanlı elbiseleri ile kuru tahtalar üzerinde yattılar. Kışlada ameliyathane yoktu. En ciddi şekilde yapılan ameliyatları hastalar, yataklarından fırlamış gözlerle seyretmekteydiler. Bu suretle bir müddet sonra kendilerini bekleyen akibeti gözleri ile gördüler. Bu korkunç görüntüyü, ameliyatı bekleyenlerden saklamak için Nightingale derhal İstanbul pazarlarından bir paravan tedarik ederek insancıl harekete önyak oldu. Nightingale hastanenin ihtiyaçlarını göz önüne olarak gerekli olan malzemeleri belirledi. Nightingale beslenmeyi önceliğine alarak mutfağı düzenlemek istedi. Kışlanın mutfağında her biri 250 şer litrelik onüç bakır kazandan başka bir şey yoktu. Dizanteriden her iki kişiden birinin öldüğü bir hastaneden hastaların ihtiyaçlarını karşılayacak sadece 20 oturak vardı (Taşkiran, 1996).

Selimiye'de hayat yorgunluklar, tereddütler içinde sürdürülüyor, bütün sorumluluğu üzerine alan Nightingale'i bu durum hayal kırıklığına uğrattıyordu. Onun tüm ömrü Selimiye ve Haydarpaşa arasında geçiyordu. Kışlada yağmur yağdığı zaman tavanların akması, yemek problemi, gündelik su miktarının azlığı, kaynayan böcekler ve etrafta kol gezen fareler.. Hastane havasının feci kokusu, Selimiye ve Haydarpaşa arasındaki çamurlu yolun ulaşımındaki zorluğu.. İşte Nightingale'in günlük hayatının bilançosu (Fee ve Garofalo, 2010). Hasta ve yaralıların koşulları çınlatan feryatlarına karşı sabır ve yardım etme isteği tüm bu zorluklara rağmen Nightingale'nin bir kez bile hastaneden ayrılmamasına sebep oldu. Selimiye kışlasında çalışma o kadar yoğun bir hal almıştı ki dinlenmeye ve uyumaya vakit bile kalmıyordu. Geceleri elinde feneri ile hastaları dolaşırken, karanlıkta bu fener ile aydınlanan silüetinin duvarlara yansısını hastalar sevgi ile izliyorlardı. "Lady with a Lamp" efsanesi buradan doğmuştur (Taşkiran, 1996). Gündüzleri de her ihtiyaca koşuyordu. Hasta ve yaralıların aileleri arasında bağlantı kurmak için insanüstü bir çaba harcıyordu. Ağır hastalara en etken teselliyi veren de oydu. Hastaların mektuplarını kendi elleriyle yazıyor, ölüm haberlerini de aileler onun mektuplarından öğreniyorlardı (Attewell, 1998). İşler düzelineye kadar geceleri aşağı yukarı uykusuz geçti. Bir sedyenin üzerinde yirmi saatini geçirdiği oluyor, devamlı pansuman yapmak için dizlerinin üzerine çökerek saatlerde çalışıyordu. İdeallerini gerçekleştirmek uğruna durumdan tedirgin olmadı ve asla vazgeçmedi. Kışla Hastanesinden bir asker onunla ilgili şöyle der: "*Onun yalnızca yanımızdan geçtiğini görmek bile büyük bir teselliydi. Bazılarımızla konuşur, çoğumuza gülümser, başıyla selam verirdi.*"

Orada yüzlerce yaralı vardı ama biz onun gölgesini öperdik ve başımızı yastığa rahatlamış olarak koyardık." (Taşkıran, 1996).

İngiliz tarihçi ve biyografi yazarı Cecil Woodham Smith ise bir yazısında onunla ilgili şöyle der "*Ondaki dinginlik ve yönetimi ele geçirme becerisi, onu bir tanrıça düzeyine çıkarmıştı. Erkekler ona tapıyordu. Doktorlar tümüyle ona bağımlı duruma geldiler.*" "Kırım'dan iki kahraman ortaya çıktı. Asker ve hemşire. Bu savaş sonrasında, halkın her ikisine bakışı da değişmişti ve bu değişimi Florence Nightingale'ye borçluyuz..

Savaş Dairesi yazışma dosyalarında (WO 43) Herbert'in yazdığı ve Nightingale'in otoritesini özetleyen bir mektubun bir kopyası bulunur : "*Hemşirelerin dağılımı, devam saatleri, belirli görevlere atanmaları ile ilgili her şey*" onun eline verilmişti. "*elbette baş sağlık görevlisinin yaptırımına ve onayına tabidir.*" (Sidney Herbert'ten Florence Nightingale'e Mektup, 20 Ekim 1854).

Zor koşullara rağmen, Savaş Bürosu, muhtemelen çatışmanın medyada yer alması nedeniyle, hemşire olarak askere gitmeyi teklif eden kadınlardan gelen mektuplarla dolup taşı. Bu tanıklıkların birçoğu bugün The National Archives'ın [WO 25/264](#)'teki koleksiyonlarında varlığını sürdürmektedir. Kırım Savaşına rastladığı için Kraliçe Victori'nin takdirinin bir nişanesi olarak eşi Prens Albert tarafından çizilen Broş 1855'te Nightingale'ye verilmiştir. Broş ortasında Kraliçenin monogramını taşımakta, etrafında da "Blessed. Are: The. Merciful" yazmaktaydı. Broşun üstüne üç büyük elmas veya pırlanta vardır. En altta da Crima (Kırım) yazmaktadır. Broşun arka yüzünde "To Miss Nightingale as a mark of esteem and gratitude for her devotion toward the Quenn's brave Soldiers" yani "Kraliçenin yiğit askerlerine karşı gösterdiği fedakarlık için bir takdir ve minnettarlık nişanesi olarak R.Victoria dan."Broş National Army Museum'un 7813 numarasında sergilenmektedir.

İngiltere'de Bankası son yıllarda bir tarafında Kraliçe'nin diğer tarafında Nightingale'in resmi ile Üsküdar Selimiye sahnelerinden birisini temsil eden ve elindeki temsili Yunan kandilinin ışıklar saçtığı bir resimle süslenmiş 10 Paund'slık bir seri para çıkarmıştır.

SONUÇ

Florence İngiltere'de Kırım Işığı olarak tanınmıştı. Ülke, Nightingale armağanlarıyla kupalar, tabaklar, toprak büstler, şiirler bazen çok da doğru olmayan biyografilerle dolmuştu. Bir cankurtaran sandalı, bir yarış atı onun adını taşıyordu. Bu çalışmalar için para toplanmaya başlanmıştı. Kız kardeşi Parthe, burun bükerek, toplanan paranın az olacağını ima etmişti. Ama öyle çok para toplandı ki bir hemşire enstitüsü açarak kızları eğitmek amacıyla bir Florence Nightingale Fonu kurulmasına karar verildi (Brown, 1996). Askerlerin bir günlük ücretlerini bu Fon'a bırakmaları önerildi. Alaylar, hemen hemen dokuz bin sterlin kadar bir miktarı aralarında topladılar. Florence'in annesi Fanny, çok duygulanmıştı. Kızıyla ne kadar guru duyduğunu ona yazdı. Florence bu zamana kadar annesinden hiç destek görmemişti ama onun bu yazısı karşılığında "*Kazandığım ünün, işim kadar önemi yok ama sen mutluyusan bu yeterli*" (Cohen, 1984).

III. Uluslararası V. Ulusal Hemşirelik Tarihi Kongresi 02-04 Kasım 2023 | Çevrimiçi

Flornce Nightingale savaş bittikten sonra İngiltere'ye dönmüş. Ödül almış orada coşkuyla karşılanmıştı. Nightingale hemşirelerin iyi eğitilmesi gerektiğini biliyordu. Tüm hemşirelerin çalışma ve davranış standartlarının belirlenmesi gerekiyordu. Hastane koşulları iyileştirilmeliydi. Dönemin Kraliçesi Victoria ve Prens Albert, Flornce'ın öyküsünü onun ağzından dinlemek istediler. Flornce orduda reform yapmak için onlara gösterebileceği kanıtları derledi (McDonald, 2010). Ordu hastanelerine ve kışlalara gitti. Hemen hemen her gün, on iki saat boyunca orada kalarak koşulları inceledi. O günlerde ve ondan sonraki dönemde de sık sık günde yirmi iki saat çalışır oldu. Kırimdan döndükten iki ay sonra Eylül ayında, Kraliçe ve Prens Albert ile buluşmak üzere, İskoçya'daki Balmoral kentine gitti. Kraliçe ve Prens, ondan çok hoşlandı ve onu dikkatle dinlediler. Kraliçe Genel Kurmay Başkanı'na, *“Keşke onu Savaş Bürosu'nda kullanabilseydik”* diye yazdı. 1857'deki Sağlık Komisyonu üyesi Dr. John Sutherland Flornce Nightingale için *“Onunla her gün çalışmayan bir kimse, onu tanıyamaz, gücü hakkında fikir sahibi olamaz, ondaki zeka pırıltısını göremez, ruhundaki iyiliğin, gücüyle nasıl birleştğini anlayamazdı. O, Tanrı'nın yarattığı en yetenekli insanlardan biriydi.”* demiştir (Taşkıran, 1996).

Flornce çok çalıştı. Bin sayfa olan “Britanya Ordusu'nda Hastane İdaresindeki Yeterlilik ve Sağlık Etkileyen Nedenler” (Notes on Matters Affecting the Health, Efficiency and Hospital Administration of the British Army) adlı gizli raporunu, ancak altı ayda hazırlayabildi. Kırim'da öğrendiği her şey kitapta vardı. Her yargısı bir kanıta dayanıyordu. Flornce Nightingale, tedaviden çok koruma üstünde duruyordu. İyi beslenme, havalandırma ve temizlik, insanı hastalıklardan ve ölümden koruyordu. O bunları yaptığı araştırmalarla anlatmaya çalıştı (Bostridge, 2015).

1859'da “Hastanelerle İlgili Notlar” adlı kitabını yayımladı. Lytton Strachey “Victoria Dönemi'nin Ünlü İnsanları” adlı eserinde “Hastanelerle İlgili Notlar”ı (1859), hastane yapısı ve idaresi konusunda bir devrim yaratmıştı. Bu konularda uzman olduğunu böylece kanıtlamıştı. O kadar çok öğüt veriyordu ki, hastaneyle ilgili her konuda onun etkisini görmek olasıydı.” (Brown, 1996).

1859 yılında, Kırim'dan dört yıl sonra Flornce Nightingale “Hemşirelik Üzerine Notlar: Nedir ve Ne Değildir” (Notes On Nursing: What It Is and What It Is Not) adlı kitap büyük ilgi görmüştü. Bu kitap devrimci bir nitelik taşıyordu. Kitapta yazılanlar bugün temel sağlık kuralları olarak kabul edilmiş şeylerdi. Zamanın doktorlarının çoğu, profesyonel hemşirelik eğitiminden yana değillerdi. Flornce örneği göz önünde olmasına karşın, kadınlar hala zayıf görünüyorlardı. Notların yayımlanmasından altı ay sonra Flornce Nightingale Fonu'ndaki 45.000 sterlinin de yardımıyla St. Thomas Hastanesi'ne bağlı, Hemşirelik Eğitim Okulu açıldı. Her aday tek tek seçiliyordu. Seçilen kışlara, temiz derli toplu üniformalar veriliyordu. Kurallar katıydı ama hemşirelerin kendi odaları vardı. Flornce, yeni kabul edilen kışlara, çiçek, kitap ve resimler göndererek yaşadıkları yeri daha güzel ve yaşanır duruma getirebilmelerine yardımcı oluyordu. O güne dek hiçbir hemşireye böyle güzel olanaklar verilmemişti (Attewell, 1998).

Birkaç ay içinde, Nightingale hemşirelerine büyük talep oldu ve bu Nightingale Eğitim Okulu'nun başarısını gösteriyordu. On beş yıl içinde, dünyadaki birçok hastane, Nightingale

Okulları açacak hemşireler istiyordu. 1867’de bir grup hemşire Avusturalya’dan Sydney’ye gönderildi. 1880’lerde, Britanya Adaları, Kanada, Almanya, İsveç ve ABD gibi ülkelerdeki önemli hastaneler, eğitim görmüş hemşirelerle dolmuştu. Bir zamanlar hemşireler, alkolik ve ahlaksız kimselerdi. Bugün için ise hemşirelik Florence Nightingale’in kararlı çalışmaları sayesinde saygı duyulan mesleklerden biridir (Widerquist, 1992). Tüm yaşamı boyunca araştırma ve deneyimlerine dayalı olarak biriktirdiği bilgisi dönemin sağlık sistemine yön vermiştir. Özellikle Kırım savaşındaki çalışmaları tüm dünyada hemşirelik mesleğini görünür kılmış, mesleğin gelişip ilerlemesi yolunda ışık tutmuştur.

KAYNAKLAR

1. Bostridge, M. (2008). Florence Nightingale the woman and her legend (pp.170-181). London: Viking Press.
2. Cohen, IB (1984). Florence Nightingale. *Scientific American*, 250 (3), 128-137. Selanders, L. (1993). *Florence Nightingale*. Sage.
3. Cook, E. (1913). The life of Florence Nightingale. (pp. 437-466). London: Macmillan. Erişim: 20.01.2016. <https://archive.org/details/lifeofflorenceni01cookuoft>
4. Dineley, J. (2013). Florence Nightingale: Statistician. Erişim: 01.01.2023. <http://riaus.org.au/articles/florence-nightingalestatistician/>
5. Dossey, B. M. (1998). Florence Nightingale: Her Crimean fever and chronic illness. *Journal of Holistic Nursing*, 16 (2), 168- 201.
6. Eyler, J. (1979). Victorian social medicine: The ideas and methods of William Farr. (pp.161-169). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
7. Eyler, J. M. (2002). Constructing vital statistics: Thomas Rowe Edmunds and William Farr, 1835-1845. *History of Epidemiology*, 47, 6-13.
8. Fee, E., & Garofalo, M. E. (2010). Florence nightingale and the Crimean war. *American Journal of Public Health*, 100(9), 1591-1591.
9. Gill, C. J., & Gill, G. C. (2005). Nightingale in Scutari: Her legacy reexamined. *Clinical Infectious Diseases: Oxford Journals Medicine & Health*, 40 (12), 1799-1805.
10. Gill, G. (2005). Nightingales: Florence and her family. (pp.128-134). Chatham-Kent: Hodder and Stoughton.
11. Goldman, L. (1991). Statistics and the science of society in early Victorian Britain: An intellectual context for the General Register Office. *Journal for the Social History of Medicine*, 5, 415-435.
12. Hall, J. (1857). Observations on the report of the sanitary commissioners in the Crimea, during the years 1855 and 1856.
13. Hewett, M. (2006). Why the notion of Victorian Britain does make sense. *Victorian Studies Journal*, 48 (3), 395-438.
14. Karayaman, M. (2008). Kırım harbinde sağlık hizmetleri (1853-1855). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 59-75.
15. Kaya, H. (2016). Tutkulu istatistik. İçinde Florence Nightingale hakkında düşünceler (1.Baskı, sy.115-129). İstanbul: Nobel Tıp.
16. Kopf, E. W. (1916). Florence Nightingale as statistician. *Publications of the American Statistical Association*, 15 (116), 388- 404. Erişim: 6 Ocak 2023. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15225445.1916.10503703>

III. Uluslararası V. Ulusal Hemşirelik Tarihi Kongresi 02-04 Kasım 2023 | Çevrimiçi

17. McDonald, L. (2015). Florence Nightingale: a research-based approach to health, healthcare and hospital safety. In F. Collyer (Ed.), *The Palgrave handbook of social theory in health, illness and medicine* (pp. 59-74). Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
18. McDonald, L. (2016). Florence Nightingale: Statistics to save lives. *International Journal of Statistics and Probability*, 5 (1), 28-35.
19. Meehan, T. C. (2005). In shadows of nursing history. *Reflections on Nursing Leadership*, 31 (2), 32-33.
20. Nightingale, F. (1858). Notes on matters affecting health, efficiency, and hospital administration of the British army: Founded chiefly on the experience of the late war. London: Harrison. Erişim: 09.09.2023. <https://archive.org/details/b20387118>
21. Ottaviani, M. G. (1989). A history of the teaching of statistics in higher education in Europe and the United States, 1660 to 1915. Morris, R. (Ed.), *Studies in mathematics education the teaching of statistics* (pp. 243-252). France: United States.
22. Smith, C.W. (1954). Sonsuz fedakârlık, hemşirelik nasıl kuruldu? (Çeviren: S, Huri.) İstanbul: Amerikan Board Neşriyat Dairesi.
23. Stanley, D. (2007). Lights in the shadows: Florence Nightingale and others who made their mark. *Contemporary Nurse*, 24 (1), 45-51.
24. Taşkıran, G., & Temel, A. B. (2017). Tutkulu Bir İstatistikçi: Florence Nightingale. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 113-120.
25. Torun, S. (2008). Kırım savaşında hasta bakımı ve hemşirelik. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Adana, Türkiye.
26. Ünalp, F. R. (2013). İlklerin savaşı: Kırım savaşı (1853-1856). *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22, 1-15.
27. Woodham-Smith, C. (1951). Florence Nightingale, 1820-1910. *AJN The American Journal of Nursing*, 51(5), 354
28. Vacher, H. L. (2008). Review of the triumph of numbers by I.B. Cohen. *Numeracy Advancing Education in Quantitative Literacy*, 1 (1), 1-6.
29. Yıldız, Ö., & Karaçağıl, C. (2012). Kırım savaşı üzerine bir değerlendirme (1853-1856). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (1), 273-285.